

Då handel och sjöfart förbjöds.

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän
Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

Då Bohuslän år 1658 hade införlivats med Sverige, pålades bohuslänningarna en mängd restriktioner av sina nya herrar. Sålunda förbjöds all bondeseglation på Norge och andra främmande länder. Bönderna måste därför sälja sina segelskutor, och de gjorde det med stor sorg och förbittring, ty fraktfarten och handeln med främmande länder hade gett dem under gångna tider en icke föraktfull inkomst vid sidan om vad de magra tegarna kunde ge.

Dessutom förbjöds all lanthandel, så att alla näringsidkande på landsbygden eller i de små fiskelägena, måste flytta in till städerna Uddevalla eller Marstrand, om de ville fortfara med affärerna. Särskilt hårt synes detta förbud ha drabbat några handelsmän i Fjällbacka. Men bohuslänningarna var ett farande folk, som hade svårt för att låta bli seglingen. Många överträdde också handelsförbudet till att börja med. Så blev många stämda till tinget, ty en mängd strandridare, besökare och tullnärer snokade reda på dem och angav dem för brott. I regel tog myndigheterna då också deras fartyg.

Här skall lämnas några små utdrag ur den tidens domböcker, som tydligt berättar om hur folk hade det.

År 1662 den 5 november hölls häradsting med Kville härads allmoge i Rabbalshede. Då förekom bl. a. följande ärende:

"Tullnären vid Svinesund välakt. Nills Krook andrager, det Johan Persson i Kalvkind och Trulls Olsson i Lersten hava sålt sina skutor i Hallen i Akershus län. Johan haver för sin båt bekommit 70 riksdaler och Trulls bekommit för sin 120 daler smt, men vid sitt utresande haver de sig icke angivit på Tullkammaren.

Johan och Trulls vidgår sig hava sålt skutorna. Men där hos bekänna de sin förseelse att ej först hava avsagt skutorna på tullboden. Tullnären inlade tullordningen, förmodandes njuta rättens resolution därefter.

Item kärar Nills Krook att Johan Persson emot ett givet pass på Marstrand haver seglat till Malmön, och det desslikes emot stapelstädernas privilegier. Johan Persson tillstod sig hava seglat på Malmön, förmodandes att detta var inrikes.

Tingsrätten recolverar över dessa mål: Ändock tullordningen vid slika fall innehåller stora böter, ty prövar rätten likväl Johan och Trulls envar böra bota allenast 50 Rd, emedan det prövas att de ej mera förmår."

År 1663 den 3 november hölls häradstinget med Kville allmoge på gården Stora Jore. Då förekom bl. a. följande ärenden:

"Tullnären på Svinesund, välaktad Nills Krook, fullmäktig på inspektören välaktad Rasmus Anderssons vägnar, gav till känna att någre bönder här i Kville härad införde några bockehudar till förlidne Matsmässe marknad uti staden Oddevalla. Samma hudar skulle Tolle hava bekant vara köpta här i landet, förmenandes alltså samma bönder hava begånget landköp och därför plikta borde och varorna vara förbrutna.

Härtill svarade Tolle att strandridaren mötte dem vid en gård Bärby (i Tose socken) och sporde dem varest de voro hemma och om de ville sälja hudarna, då de svarade "så gärna eder som en annan". Åter frågade strandridaren dem, vad de begärde för hudarna. Svarade de fem riksdaler, och när vi kommer till staden, skola de få dem för det köp där går. När de kommo till staden, togo de dem med sig och kastade hudarna på en lott. Tio stycken voro Tolles egna, de andra voro sända med honom, förutom de som Lars i Tveten hade med sig, vilket Tolle med vittne beviste. Item tänkte de att strandridaren var en ryttare, därför sade de sig hudarna hava köpt.

Välaktad Nills Krook inlade en attest, på den och bönderna skulle hava bekant sig hava köpt skinnen. Men bönderna excipera häremot, sägande sig intet landköp bedrivit hava utan velat på marknaden försälja skinnen, varmed de kunnat samla skattepenningar.

Re c: Rätten förnimmer av inga skäl och vittnen, det Tolle och Hans hava övat landköp med deras hudar, utan en del voro deras egna, och de övriga av deras grannar medsända. Ty haver tingsrätten av sagt, att de som hudarna ifrån Tolle och Hans hava tagit, leverera dem sina hudar igen."

Av föregående mål framgår alltså att dessa bönder från Kville var orätt anklagade. Tullnärerna var tydligen nervösa och misstänkte alla. Men häradsrätten stod på de anklagades sida, som man förstår, och den förvärrade icke saken.

Även i nedanstående mål, som förekom på samma ting samma dag, blev det bakläxa för tullnären Krook. Så skriver domaren:

"Tullnären Nills Krook andrager, hurusåsom Olle Bengtsson på Fjällbacka förlidet år 1660 hade utrikes fört något korn, oaktat han av visiteraren och en annan man hade låtit beslagtuga båten. Olle Bengtsson sade att kornet hörde en annan till men icke honom. Olle Bengtsson på Fjällbacka hade citerat Nills Krook, för det att han hade först beslagit hos honom elva skålpund tobak och lika mycket vid samma tid hos Jon Andersson i Möhälla. Sedan hade han tagit från honom 13 daler smts böter och 10 daler av Jon. Förmenar alltså att tullnären icke borde hava mera tagit, än som kongl. patentet om tobak förmår.

Nills Krook nekar ej härtill men säger att Olle Bengtsson år 1660 haver desslikes varit beslagen med tobak och därför borde plikta 20 öre smt av vart skålpund. Olle Bengtsson och Jon beviste att tullnären desslikes har tagit båten ifrån dem.

Rec: Eftersom Olle Bengtsson och Jon Andersson icke äro till förende beträdde med tobaksinförsel, sedan kongl. patentet utgången är, och förnimmes tullnären Nills Krook däröver mer plikt och bot upptagit än som föreskrives. Därför reolveras att Nills Krook dem igen giver en var så mycket han mer av Olle och Jon uppburit haver, än som kongl. plakatet innehåller, och vad som behållet bliver låta av de åtta daler smt sin andel desslikes bekomma.

Item det Olle och Jon igen tillställes deras båt, emedan patentet icke utfäster att något vidare konfiskeras bör, än som böterna allena uttages."

Vid samma ting skrevs även följande protokoll, som visar hur farligt det var att resa gränstullen förbi:

"Tullbetjänten på Styrjön Hans Persson andrager att Hans Knutsson i Hamborgsund samt Olles i Hakeröds söner hava rest gränstullen förbi och icke velat där sig eller sina medhavande varor angiva, då de voro på sin resa till Akershus län.

Hans i Hamborgsund säger att han hade allena tre tjog koljor med sig i båten, dem sålde han i Drammen. Fick bota 5 mark sølv.

Olle i Hakeröd pålades att skaffa sina söner tillstädes till nästa ting, då de alltid beträdas med att resa norr ut och där nu sig uppehålla, eller stånde han för saken själv."

Det hördes aldrig något mera av i den saken.

När all handel på landsbygden blev förbjuden, måste de handelsmän, som slagit sig ned där, flytta in till städerna, om de ville fortfara med affärerna. Något annat val fanns tydligen inte heller, ty alla andra försörjningsmöjligheter var stängda för dem. Härom talar ett tingsprotokoll, som skrevs vid häradstinget på gården Lersten i Kville socken den 23 januari 1664:

"Uppå hans excellens herr guvernörens vägnar haver befallningsmannen välaktade Rutger Seth låtit incitera efterskrevne borgare och strandsittare i Swensvik och Fjällbacka, nämligen Jörgen Eriksson, Johannes Jacobsson, Gude Gudesson, Jacob Gullbrandsson och Jacob Angrimsson samt strandsittaren Olof Bengtsson på Fjällbacka, vilka han tilltalade för att de uti sin inlaga deras fullmäktige Jacob Angrimsson och Olof Bengtsson insinuerat hava vid Bohus och uti en kommissionsrätt skolat besvärat sig, att de icke hava åtnjutit laglig varsel. Vårföre tillsporde befallningsmannen dem om de efter kongl. kommissionens recolation och herr guvernörens särdeles åtskilliga utgångna brev och förmaningar icke nogsamnt äro blevne åtvarnade att utflytta till staden Oddevalla och inställa på stranden Fjällbacka deras olagliga handel.

Vartill förberörde borgare svarade sig icke kunna neka de ju hava varit befallde att flytta till staden. Men därom hava de icke motionerat i sin libell utan påtalt att de efter Norges lag icke hava åtnjutit varsel fjorton dagars tid efter hans excellens herr guvernörens citation, förrän de vid kommissioralrätten i Kongälv sig infinna skulle, ty stämningen blev dem kunnig tre eller fyra dagar förrän deras fullmakter översändes, som stämningens påskrift väl utvisar, vilket de begärde consideras måtte.

Rec: Tingsrätten prövade nogsamnt att hans excellens citation var i tid utgången, men bemälte borgare allenast få dagar före deras inresande till Bohus vorden inhändigat, vilken de likväl icke hava varit överhöriga utan strax efterkommit och begivit sig på resan. Alltså haver rätten dem därföre icke kunnat sakfälla."

Från Vette härad sålde man mycket virke över till Norge, varifrån det sedan synes ha gått till Holland. År 1662 den 6 juni hölls häradsting på gården Grålös i Skee socken. Därvid förekom bl. a. följande:

"Tullnären vid Stora Sjtullen, välaktade Nills Krook, andrager hurusåsom Olle i Tveten skall tvärt emot förbud och privilegier flottat någre deller (=: bräder) över till Akershus län. Olle i Tveten var icke nu till vedermäls, men Hans Andersson, tullbetjänt vid gränstullen, säger sig därför hava upptagit tull och regulerat sig efter sin fullmakt, därhos berättar han att sextiofyra tolfter voro överkomne och inlagde uti en lasteskuta.

Jon i Björke beviste med vittnen Gude Engelbretsson och Anders Gunnarsson, att han allena var hemma vid sitt hus på böndagen, och de andra hans folk voro gångna till kyrkan."

Längre fram fick bohusläningarna lov att sälja virke direkt till holländarna, ty år 1687 skrevs vid tinget i Norrviken följande:

"Landshövdingen föredrog följande huru hans kongl. Maj:t för särdeles orsaker har därhän för de holländske recolverat:

Att allmogen, som hade skogar, skulle nu dem med last betjäna mot betalning, och sådant för den orsak att den holländske fraktfarten på Norge varit förbjuden. Alltså emedan de holländske nu fått farten på Norge, måste allmogen sparsammeligen umgås med skogarna, så att deras efterkommande därav något hava må. Skulle de sådant ej betänka, lärer hans kongl. Maj:t förorsakas att farten här alldeles hämma och förbjuda."

Handeln med kreatur på Norge hade i gångna tider varit mycket betydande, och att bönderna försökte att sälja djur i smyg även efter införlivningen med Sverige, förstår man, och att dylik smyghandel förekom, bevisas av domböckerna. Vid tinget med Tanums härad i Sannäs den 16 september 1663 skrevs t.ex. följande aktstycke:

"Det föredrog tullnären välaktade Nills Krook samt strandridaren Måns Andersson, huru såsom några bönder från Norr- och Sunnerviken i går eller den 15 dennes understått sig att taga några oxar ut ur den arrest de hade gjort på samma kreatur av orsak att de voro på vägen beträdda att vilja driva dem över gränsen till Akershus län och där försälja dem emot kongligt förbud och städernas här i länet välfångna privilegier. Förmente dessa bönder därför lagligen plikta borde. Men eftersom ingen av dem var tillstädes här till att svara, gjordes uppskov i saken till en annan tid.

Då berättade länsmannen Erik Claesson att bönderna mötte honom, då de körde fät tillbakers, och de sade till honom att kreaturen gå och svälta, ej heller hava vi något underhåll hos oss. Vi vilja köra dem på en ort nära oss, där vi bo, att vi kunde ibland se till dem, varest det allt tillhoppa kan gå till sakens utförande. Bliver det oss ifråndömt, skall vederbörande få det igen. Vi hava ock sänt trenne män till guvernören som supplicatido skola anhålla och anmoda hos honom, vi mage denna gång få bekomma kreaturen igen."

Hur det gick, finns ej angivet i domboken.

Ännu år 1668 synes emellertid en viss smyghandel till Norge ha fortsatt enligt följande protokoll, som skrevs vid tinget i Kville den 28 september sistnämnda år:

"Strandsittaren Mårthen och Anders Hakensson hade instämt Anders Jonsson i Trättestad och Hallwar i Skeestad, som skolat varit norr ut vid Hallen och försålt några varor, därtill gått kronans tullplats förbi. Anders bekände att han och hans granne Mattias var vid Hallen och sålde vardera fem stycken lamm och fingo vetemjöl igen. Hallwar sade att han hade inne två galtar, men den ene sprang i sjön på vägen, och den andre blev behållen vid Röd. Tullsedel kunde de icke förete, alltså avsades att varorna med båten skulle vara till Kronan förbrutna, vart lamm värderat till en ort och en tunna mjöl till två slette daler. Böterna blev fyra riksdaler."

Det fanns de som reste till Köpenhamn för att sälja sina båtar, då de inte längre fick använda dem. Men hur en Ulebergshamnsbo råkade illa ut under en sådan färd, därom berättar följande

dokument från häradstinget med Sotenäs allmoge å gården Valla i Tossene socken den 30 maj år 1673:

"Inspektören Nills Krook föredrager att närstående Frantz Olsson i Ulebergshamn skolat in anno 1666 i maj månad försålt en skuta utanrikes i Köpenhamn och icke angivit först skutan här innanrikes vid Kronans skutekontor. Frantz bekänner att han sålde skutan i Köpenhamn för sjuttio slette daler. Samma penningar betalte han till en von Oxehuve i Köpenhamn, den han var skyldig Hans Jacobsson. Skutan måste han lösa igen något tillförende hos inspektören för 80 riksdaler, däruti inberäknade fyra tunnor sill och två tunnor skeppsöl. Inspektören medgiver sig icke hava fått mera än fyra kvarter sill och en tunna skeppsöl. Yrkar att Frantz må framta den kvittens, som han därföre gav honom samma tid. Frantz säger, han haver ingen kvittens fått. Och medan skutan var i arrest hos Krocken, då brukade inspektören skutan, lastade henne med ved till Göteborg, och sedan har inspektören gått åt honom som ingen ärlig man.

Dessa orden begärde inspektören protokolleras måtte och påstod att Frantz må hava förbrutit så mycket som han fått för skutan. Berättar därhos, att Frantz icke haver angivit sin skuta eller varit med henne vid tullplatsen från anno 1660 och till 1666, det Frantz icke skall kunna bevisa.

Frantz säger att han haver förtullat sitt gods av skutan och givit för henne till Nills Krook till föräring ett skålpund särklin och ett kvarter makrill. Det finns ock väl fler, som så illa försett sig som han och äro icke så illa åtgångne.

Efter Nills Krooks tilltal framviste Hans Olsson i Rörvik på Sotenäset en tullsedel, den han in anno 1666 bekommit av lillasjötullsbetjänten W. Fistulator, det han och hans medföljare angivit sig. Och beviste Hans med många närstående folk, det de den tiden icke tog en tullsedel, förrän de reste tillbaka."

Vid samma ting förekom även följande ärende:

"Tullinspektören Nills Krook androg att Nills Persson på Smögen skolat in anno 1671 rest tullplatsen förbi med någon fisk. Nills svarade att ont väder hindrade honom på bortresan att komma till tullplatsen. Men när han kom tillbakers gav han sig an, och då måste han bota och leverera Måns Herman, tullnären. Och de togo ifrån honom båt och segel med redskapen därför. Och godset, som han utförde, var blott åtta tunnor sill."